

Передмова перекладачів

Джайнізм вивчають у світі вже понад 200 років, однак в Україні ніколи не було опубліковано жодної книжки, присвяченої йому. Ви здивуєтесь, але переклад «Аспектів джайнізму» Віласа Адинатха Сангаве — це перша книжка про джайнізм, видана українською мовою. Тепер і ви маєте нагоду познайомитись із джайнізмом — однією з індійських дгармічних традицій (поряд з індуїзмом і буддизмом).

Слово «карма» відоме багатьом. У повсякденній мові можна почути вислови «не псуй собі карму», «додай плюс у карму». Більшість із тих, хто вживає це слово, знають, що воно східного або навіть індійського походження. І це правда. Та чи багато хто знає, що в джайнізмі, як одному з найдавніших індійських учень, поняття карми є центральним. Ба більше, вживаючи вислів «чистити карму» у повсякденному житті, ми й не підозрюємо, що робити це можна цілком цілеспрямовано, адже очищення карми є однією з головних цілей джайнізму.

Якщо ж ви раніше цікавились індійськими вченнями та вже знаєте про карму, то, прочитавши цю книжку, відкриєте цілком оригінальну концепцію, яка суттєво відрізняється від індуїстських і буддійських уявлень. Розуміння карми у джайнізмі тяжіє до підходів сучасної експериментальної науки, яка насамперед визнає те, що можна побачити, виміряти, зважити.

Джайнізм послідовно і максимально широко, наскільки це можливо для людини, обстоює принцип агімси, тобто утримання від заподіяння шкоди всьому живому. До живого належить не тільки людина, а й тварини, комахи і навіть мікроорга-

нізми. Тобто джайнізму ніколи не був властивий той агресивний антропоцентризм, який призвів людство і планетарну екосистему до світової екологічної кризи. Агімса вплинула не лише на індійське релігійне життя, а й на політичне. Магатма Ганді у своїй боротьбі за незалежність Індії спирався на агімсу, він є ідеологом ненасильницьких методів опору.

Зараз популярними є різні види дієт, пов'язаних із невживанням м'яса в їжу, як-от вегетаріанство, веганство, лакто-вегетаріанство тощо. Багато хто думає, що це пов'язано з користю для здоров'я, і в цьому, звісно, є раціональний сенс. Однак джайни не їдять м'яса із зовсім інших причин. Із цієї книжки ви дізнаєтеся про витоки вегетаріанства.

Джайнська громада в Індії є невеликою групою — приблизно 0,4 % від загальної кількості населення. При цьому вони — найосвіченіша громада (рівень грамотності 95 %), а це для Індії високий показник. Їхня нечисленність не стає на заваді економічній успішності. Внесок джайнів у валовий внутрішній продукт значно перевищує частку в загальному населенні Індії. Упродовж всієї своєї історії і до сьогодні джайни демонструють вражаючий приклад надзвичайно вдалого співіснування меншини у щільному оточенні, де домінують інші.

Ця книжка — стисле знайомство з джайнізмом. Водночас її зміст насичений термінологією, власними іменами і реаліями. Особливо складні фрагменти ми пояснили у примітках, але їхня кількість була свідомо обмежена, щоб не надто відволікати увагу читача від головного тексту. Окрім того, в нагоді стане і підготовлений автором термінологічний словник.

У вітчизняній гуманітарній сфері багато що робиться вперше. Склалося так, що ми маємо долати відстань від тих країн, які завжди були включені у світовий контекст. Тому просимо читача вибачити усі наші недогляди.

Сподіваємось, видання «Аспектів джайнізму» сприятиме подальшому зацікавленню джайнізмом в Україні.

*Юрій Завгородній,
Дмитро Редька.*

Розділ 1. Давність джайнізму

Значення джайнізму

Буквально *джина* (*jina*)¹ означає «переможець», тобто той, хто за допомогою постійних зусиль поборов такі мирські пристрасті, як бажання, злість, гнів, жадібність або гордіня, та звільнився від обмежень мирського існування, циклу народжень та смертей. Отже, джина — це людина, а не надлюдська істота чи втілення всемогутнього Бога. Цим словом називають духовного переможця.

Відтак, людські істоти мають потенціал стати джинами, адже джини — це звичайні люди, що здобули вище знання, опанували свої бажання та звільнилися від усіх прив'язаностей і відраз. Джайнізм, таким чином, є сукупністю принципів, сповідуваних джинами. Тому джайнізм не є *апаурушею* (*apauruseya*), тобто вченням, що запропоноване нелюдською істотою чи базується на сакральній книзі нелюдського походження. Навпаки, ця традиція має цілком людське походження та проповідувана тими, хто досягнув усвідання та самоконтролю завдяки особистим зусиллям. Коротко кажучи, джайнізм є сутністю проповідуваних досконалих душ, які досягли стану джини.

Термін «джайнізм» пов'язаний з ученням, яке сповідували та проповідували джини, тобто послідовники цього шляху. Він є англійським перекладом оригінального санскритського сло-

¹ Окремі санскритські слова вживаються у словниковій формі. Поодинокі слова і фрази на деванагарі не наводяться. — Тут і далі прим. пер.

ва *джайна-дгарма* або ж *джина-дгарма*. Ось чому такі німецькі джайнологи, як Ернст Леуманн (Ernst Leumann), Моріс Вінтерніц (Moriz Winternitz) та Вальтер Шубрінг (Walther Schubring) надавали перевагу терміну *джинізмус* або *джинізм*. Обидва терміни, тим не менш, коректні. Таким чином, *джайнізм* означає традицію, якої дотримуються *джайни*, а *джинізм* означає вшанування *Джини*. Але серед двох термінів *джайнізм* і *джинізм* перший є більш популярним, і обидва використовуються у літературі та мові.

Традиція тиртханкарів

Коли джини здобувають вище знання, їх звать *кевалі-джини* (*kevali-jina*), тобто джини, що досягли *кевала-джняни* (*kevala-jñāna*), безмежного знання. Такі *кевалі-джини* бувають двох видів: *саманья-кевалі* (*sāmānya-kevalī*) та *тиртханкара-кевалі* (*tirthaṅkara-kevalī*). Тоді як *саманья-кевалі* це джини, зосереджені на власному звільненні, *тиртханкара-кевалі* є джинами, які після досягнення *кевала-джняни* дбають не лише про своє звільнення, а й замислюються про те, як показати шлях звільнення іншим. Ці *тиртханкара-кеваліни* загалом відомі як *тиртханкари*, бо вони розбудовують брід, який провадить людей крізь великий океан існування. Термін «*тиртханкар*» буквально означає таке:

«tarati saṃsāra-mahārṇavam yena nimittena tat tirtham.
Tirtham karoti iti tirthaṅkaraḥ»

(तरति संसार-महार्णवं येन निमित्तेन तत् तीर्थम् ।
तीर्थं करोति इति तीर्थकरः ।)

Тобто те, що допомагає нам перетинати океан мирського життя, відоме як *тиртха* (*tirtha*), а особу, яка здійснює тиртху, називають *тиртханкаром* (*tirthaṅkara*).

Тиртханкар Магавіра
з парикарою, Чандакхеді,
Раджастхан. X ст.

Парикара — оточення тиртхан-
кара, відображене у декоратив-
ному оформленні на задньому
плані

Пара якша-якші,
храм Шантинатха,
Кхаджураго. X ст.

Орнаментовані колони

Ще одним вагомим внеском джайнів в індійську архітектуру є створення багатьох колон із вишуканим орнаментом і особливим оздобленням, які можна знайти у багатьох джайнських храмах. Щодо орнаментованих колон, як їх часто називають, відомий авторитетний дослідник джайнської архітектури доктор Дж. Фергюссон стверджує, що через іконоборчі настрої мусульман ці колони не дуже відомі там, де вони панували. Найчастіше орнаментовані колони зустрічаються в південній Індії. Фергюссон висловлює думку, що може існувати певний зв'язок між джайнськими колонами й обелісками єгиптян. Що ж до цих джайнських колон у районі Південна Канара штату Карнатака, науковий співробітник Волгаус зауважив, що «капітель, верхня частина колони — це чудо світла і витонченості. Вони багато прикрашені кам'яним оздобленням і ніщо не може перевершити величної витонченості цих прекрасних колон, чий пропорції й адаптованість до навколишнього пейзажу є досконалими і чие багатство обробки нікого не залишає байдужим». На думку іншого видатного авторитету з історії індійської архітектури доктора В. Сміта, у всьому індійському мистецтві немає нічого, що можна б порівняти за вишуканістю з колонами в районі Канара.

Вежі

Окрім колон, джайни збудували багато прекрасних веж, присвячених тиртханкарам, особливо у Північній Індії. Так, існує вежа, яка досі прикрашає місто Читтор (район Мевар, штат Раджастхан). Вона вважається однією з найкраще збережених пам'яток в Індії. Вежа джайнів у Читторі є надзвичайно елегантним взірцем серед усіх інших відомих веж в Індії, сягаючи близько 23 метрів висотою, та прикрашена скульптурою і ліпниною від основи до вершини. Вежу збудували у XII ст., присвятивши Адинатху, першому тиртханкару. Оголені постаті різних тиртханкарів сотні разів повторюються на фасаді вежі.

Кірти-стамба, джайнський пам'ятник, Читторгарг, Раджастхан. XVI ст.

Шрута-деві Сарасваті, Паллу, Раджастхан; Національний музей, Нью-Делі. XI ст.

Декоративна скульптура

Доктор В. Сміт, пишучи про неперевершені досягнення джайнів у сфері декоративної скульптури (яка відрізняється від індивідуальних скульптур тиртханкарів), зазначає, що «джайни докладали зусиль, аби їхня робота була виконана на найвищому рівні досконалості і краси. Колонні зали, які були їхньою улюбленою формою архітектури, прикрашались з максимально можливою пишністю. Ніщо в світі не може перевершити за багатством і тонкощами деталей мармурові колони і перекриття храмів на горі Абу. Приклади вишуканої роботи можна легко знайти і в інших місцях».

Живопис

Поряд з архітектурою і скульптурою джайни зробили значний внесок у розвиток мистецтва живопису Індії. Джайнська живописна традиція так само давня, як і буддійська. Незліченні джайнські картини витонченої краси можна знайти на стінах, на пальмовому листі, папері, тканині, дереві тощо. Важливо зазначити, що джайни мають великий спадок рукописних картин, створених у ранньому західноіндійському стилі, який іноді називають гуджаратським або ж джайнським.

Філософія

Джайнізм — це оригінальна, цілком окрема і незалежна традиція. Джайни розвинули свою філософію, яку вважають вагомою складовою індійської філософії.

Джайнська філософія цілком відмінна від філософських систем брагманів і буддистів. Це дуже яскраво показав Г. Якобі (H. Jacobi) у своїй роботі «Метафізика та етика джайнів» (*The Metaphysics and Ethics of the Jainas*). Відомо, що існують три різні точки зору на проблему буття. Представники школи веданта вважають, що в основі усіх речей лежить єдине абсолютне, незмінне